

MAXSUS MAKTAB O'QUVCHILARIDA TABIATSHUNOSLIK DARSLARIDA TASHKIL ETISH MASALALARINI ILMIY ADABIYOTLARDA YORITILISHI

Jizzax Davlat Pedagogika Instituti

Tabiiy fanlar fa'kulteti Biologiya va uni o'qitish
metodikasi kafedrası o'qituvchisi D.I.Mustafaqulova
Logopediya yo'nalishi I – kurs magistr
D.I.Muqimova.

Annotatsiya: Ushbu maqolada tabiatshunoslik fanlarining maxsus maktablarda o'qitilishi tarixi hususida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar:Darslik, ko'rgazmali metod, amaliy metod, obekt, tabiat, o'qitish, ta'lim, tarbiya, ko'rgazmali qurol, ekskursiyalar, darsdan va sinfdan tashqari mashg'ulotlar.

Eng muhim narsa asosiy tarixiy bog'lanishni unutmazlikdir, har bir masalaga tarixdagi ma'lum hodisa qanday paydo bo'lganligi, bu hodisa o'z rivojlanishida qanday asosiy bosqichlardan o'tganligi nuqtayi nazaridan qarab, bu narsalarning ana shu rivojlanish nuqtayi nazaridan hozir qanday bo'lib qolganiga qarashdir.

Tarixni bilish xatolarning, ma'lum bo'lgan kashfiyotar takrorlanishining oldini oladi, zamonamiz uchun eng zarur hisoblangan metodik muammolarni hal qilish va tadqiq etishda o'tmishning qimmatli yutuqlaridan foydalanishga imkon beradi.

Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasining tarixi uning muayyan darajada hal qiladigan asosiy muammolari: ta'limning mazmuni, o'qitish metodlari va ularning tarbiyalovchi ta'siri har doim bo'lgan. Muayyan fazoning maktabda joriy etilishi, uning hajmi, mafkuraviy n'nalishi davlat tomonidan belgilanadi, bu narsa, ko'pincha, ularning ijodiy tashabbusiga bog'liq bo'ladi. O'quv materialining mazmuniga tabiatshunoslik fanining holati ta'sir ko'rsatadi.

VIII asrda qadimgi rus maktablarida tabiat haqida biror fan o'qitilmasdi. Butxona kitoblarini o'qish, yozish va butxona qo'shig'ini aytish o'rgatilardi. XVIII asr oxirida rus maktablarida tabiatni o'qitish joriy etildi.

Tabiat boylıklaridan foydalanish va iqtisodni rivojlantirish uchun mamlakatga savodli kishilar kerak edi. Shu boisdan Yekaterina II hukumati xalq bilim yurtlari (asosiy: 5 yillik va kichik: 2 yillik) hamda o'qituvchilar seminariyasi (1783) ochishga majbur bo'ldi. Xalq bilim yurtlarida va o'qituvchilar seminariyasida birinchi marta tibbiyot o'qitila boshladi. Tabiatdan darslik tuzish, bilim yurtida o'qitish va o'qituvchilar seminariyasida ma'ruza o'qish uchun akademik Vasiliy Fndorovich Zuyev (1754 -1794) jalb qilingan edi. 1786 – yilda uning familiyasi ko'rsatilmagan holda ikki kitobdan iborat “Rassiya imperiyasining Xalq bilim yurtlari uchun nashr qilingan tabiat tarixining bayoni” nomli darsligi bosilib chiqdi. Rus tabiat o'qitish metodikasining tarixi shu yildan boshlangan desa bo'ladi. V.F.Zuyev darslikdan tabiatni o'qitishning quyidagi izchilligini

belgilaydi: qazilmalar olami (o'lik tabiat), o'simliklar olami (botanika), hayvonot olami (zoologiya). V.F.Zuyev o'zining darsligi bilan tabiat o'quv faniga asos soldi. Darslikda ayrim o'simlik va hayvonlarning ta'rifi, ularning biologiyasi, shuningdek, uning insonlar tomonidan foydalanishi kiritiladi. O'simliklarning hujayra tuzilishi to'g'risida ham eslatib o'tiladi. Darslikda ko'p faktik ma'lumotlar berilgan ammo u oddiy tilda tuzilgani tufayli oson o'qiladi. O'rganish ob'ektlarini tanlashda va o'quv materiallarini bayon etishda muallif o'sha vaqtda hukm surgan sistematikaga amal qilmadi, balki birinchi navbatda, odam uchun ahamiyatli bo'lgan o'simlik va hayvonlarga jozibali ta'rif berdi.

Darslikning o'qituvchilarga mo'ljallangan kirish qismida muallif o'qitish metodikasiga oid bir qator masalalarni hal qilib beradi, uning qo'lyozma metodik ko'rsatmalari ham shu masalalarga bag'ishlangan. U darsni suhbat tarzida, ko'rgazmali qurollarni namoyish qilish bilan o'tkazishni tavsiya etgan. V.F.Zuyev darslikning ikkinchi qismiga ilova sifatida "Tabiat tarixiga oid shakillar" nomli atlasni nashr ettiradi. Kattaligi darslikning bir beti (19 x 14 sm) ga eng keladigan har bir varaqda ikkitadan beshtagacha hayvon (jami 193 surat) tasvir etilgan. Bu jadvallar o'quvchilarga dars vaqtida tarqatilar edi. Darslikning mineral va o'simliklar ta'svirlangan birinchi qismida jadvallar bo'lmagan chuyoki V.F.Zuyev o'quvchilar ob'ektlarni tabiiy holda ko'rishi kerak deb hisoblagan. V.F.Zuyev tabiat haqidagi fanga muhabbat hamda muorif va xalqning foydasi uchun ishlashga istakni tarbiyalovchi materiallarni tanlaydi.

Rus olimlarining oliy o'quv yurtlarigina emas, balki o'rta maktabni ham rivojlantirishga ta'sir ko'rsatishi bilan bog'liq ajoyib an'ana akademik V.F.Zuyevdan boshlangan edi.

Shunday qilib, asrning oxirida akademik Vasiliy Fndorovich Zuyev rus tabiat o'qitish metodikasini boshlab berdi va haqiqatan ham uning asoschisi hisoblanadi.

XIX asr tabiat tarixining rivojlanishida rus tabiatshunos olimlari o'zlarining ijtimoiy-iqtisodiy qiyinchiliklar bo'lib turgan mamlakatida xalq uchun ta'lim-tarbiyaning muhim ekanligini sezib befarq qarab tura olmadi. O'qituvchilar seminariyasi o'rnida Pedagogika instituti barpo qilinadi, unda V.F.Zuyevning shogirdi A.M.Teryayev ustozining ishini davom ettiradi. U o'z ustozining barcha g'oyalaridan ko'rgazmali qurollar qo'llashning zarurligini o'zlashtirib olgan bo'lib, ularning maktabda tarqalishiga sabab bo'ldi. Tabiatshunoslik fanining rivojlanishida K.Liyoneyning "Tabiat tizimi" asari hammaga mashhur bo'lgan edi. Aleksandr I hukumati gimnaziyalarda tabiat o'qitilishini zarur deb topdi.

1825-1902-yillarda yashagan buyuk olim, professor Andrey Nikolayevich Beketov tabiatni o'rganishda tafakkur va kuzatuvchanlikni tarbiyalash haqida chuqur mulohazalarini bildirgan. A.N.Beketov "Gimnaziyalarda tabiiy tarixni o'qitishda tafakkurning induktiv metodini tatbiq qilish haqida"gi maqolasida mashg'ulotlar o'tkazishda o'quv materiallarining joylashishiga kuzatuvchanlikni hamda mustaqil fikrlashning rivojlantirilishiga oid fikrlarni aytadi, hayvon va o'simliklarning ichki va tashqi tuzilishini tushuntirmay turib organik yo'nalishlarni aslo idrok etib bo'lmaydi. Chunki endi o'qiy boshlagan o'quvchiga organlarning tuzilishini ularning vazifalari bilan birga tushuntirish ancha qulaydir. Biri ikkinchisini yoritib beradi.

K.A.Temiryazev tomonidan “O‘simliklar hayoti” asari, so‘ngra boshqa olimlar tomonidan ko‘pgina botanika darsliklari yaratildi. A.N.Beketov metodikasining eng muhimlari: mustaqil tafakki tarbiyalash, kuzatuvchanlikni rivojlantiradigan mustaqil ishlarga rahbarlik qilish, fan strukturasi morfoloigiyasi, anatomiyasi va fiziologiyasini sintezlaydigan o‘ziga xos muammolarini ilgari surdi.

“Tabiat metodikasi” birinchi marta 40-yillarda Germaniyada o‘qituvchi Avgust Lyuben tomonidan 1804-yillarda yozilgan. Ajoyib chex pedagogi YA.Komenskiy (1592-1670) kabi, A.Lyuben ham, tabiatni o‘qitish oddiydan murakkabga, ma’lumdan noma’lumga, konkretan mavhumga tomon, ya’ni induktiv yo‘l bilan borishi kerak, deb hisoblaydi.

o‘zining metodikasida o‘rganishda quyidagilarga: o‘simlik shakllarining turli tumanligiga; ana shu xilma-xillik negizida ntadigan birlikni bilib olishga; o‘simlik hantini bilishga; o‘simlik shakllari hantining xilma-xilligini vujudga keltiradigan moddalar va kuchlarni bilishga alohida ahamiyat berishni tavsiya qiladi. Professor A.N.Beketov Lyubeyoning tabiat metodikasini qizg‘in targ‘ib qildi va uning darsligiga so‘zboshi yozib, tarjima qildi. O‘qituvchilarga quyidagilarni tavsiya etdi: “Kimki bolalarni bu kitobning mazmunini hijjalab yodlashga majbur qilsa, u bolalarga ham, fan va sog‘lom fikrga ham xiyonat qilgan bo‘ladi. Nomlar, ta’rif va retseptlarni yodlashga majbur qilgandan ko‘ra, botanikani va umuman tabiatni o‘qitmagan yaxshiroq”.

“Tabiiy tarix taqqoslashlarga asoslangan, boshqacha aytganda, tabiiy hosila bilan tanishamiz, bunda uni boshqalari va xuddi shunga o‘xshashlari bilan taqqoslaymiz, xolos”. Ammo bu g‘oyat qimmatli metodik qoidalar, A.Lyubeyoning metodikasi rus metodist- biologlarini qoniqtirar edi. Lekin uning hajmdorligi o‘qituvchilarga og‘irlik qilardi. Maktab o‘qituvchilari tabiiy obyektlar ustida ish olib borishga qiynalar edi. O‘sha vaqtda metodika ilgarigi vaqtlardagiga nisbatan bir qadam olg‘a siljigandi. Lekin Lyubenchilar”ning darsliklari va Lyubeyoning metodi ko‘p o‘tmay e’tirozlarga sabab bo‘la boshladi. Qimmatli metodik tavsiyalar mundarijaga mos kelmay qoldi, tizim bo‘yicha bu xil morfoloigik materiallarni taqqoslash olib borish eng muhim biologik bilimlarni bermasdi. Mazmun va metodlar o‘rtasidagi bunday ziddiyat maktab tabiat kursining mazmunini fan rivojlanishining yangi darajasiga muvofiqlashtirish muammosini keltirib chiqardi.

Bu muammoni hal qilishda Aleksandr Yakovlevich Gerdning xizmati katta bo‘ldi. 1841-1888-yillarda yashab o‘z asarlari bilan tabiat o‘qitishning ilmiy metodikasini boshlab berdi. 1886- yil “Uchitel” jurnalida ish o‘qituvchi A.Y.Gerdning “Tasviriy tabiat fanlarini o‘qitish metodi to‘g‘risida” maqolasi chiqadi. U o‘qitishning mazmuni hozirgi zamon ilmiy darajasiga mos tushishi va ilmiy duyonqarashni tarbiyalashi lozim, deb hisoblaydi.

A.Y.Gerd tabiatni o‘qitish bilan bog‘liq holda tarbiyalash va birinchi galda duyonqarashni tarbiyalash to‘g‘risidagi masalani qo‘ydi. A.Y.Gerd tafakkur mustaqilligini, kuzatuvchanlikni, bilishga qiziqishini tarbiyalaydigan o‘qitish metodini birinchi o‘ringa surdi.

A.Y.Gerd umumiy metodika kursini nzmadi, lekin uning barcha asarlari darvincha materialistik g'oyalarga asoslangan maktabda, uyda, ekskursiyalarda tirik tabiat obyektlarini bevosita o'rganish n'li bilan duyonqarashni va mustaqil ish ko'nikmalarini rejali ravishda rivojlantiruvchi qat'iy metodik tizimni tuzish uchun boy material beradi.

60-yillarda tabiat predmetining (A.Y.Gerd asarlarida) mazmuni va uning bayon etilishi to'g'risidagi masala faqat metodika jihatdangina emas, balki ilmiy jihatdan ham hal qilinadi. Olimlar tabiat obyektlarini hodisalar bilan, organizmning tuzilishi va funksiyasini muhit bilan bog'lab o'rganish zarurligini ko'rsatdi. XX asr boshida shu masalalarning mazmuni, metodlarini yangicha talqin etish davri boshlandi. Rossiyada kapitalizm shiddat bilan rivojlandi. Sanoat va savdo korxonalarida xizmat qilish uchun malakali mutaxassislariga kuchli ehtinj sezilib turardi. Fizika, ximiya, mineralogiya, biologiya va Yevropa tillarini yaxshi biladigan kishilar kerak bo'lib qoldi. 1894-yilga qonun Moliya vazirligiga, so'ngra savdo hamda sanoat vazirligiga o'z ixtiyorida savdo bilim yurti bo'lishiga ruxsat berdi va yangi maktablar barpo qilindi. Ularning soni tez orada ko'paydi. Xalq maorifi vazirligi boshqa idoralar va shaxslarga qarashli maktablar ishiga kam aralashardi. Bu maktablarning o'z o'quv dasturi, darsliklari va bilim yurtida o'qitishning ilg'or metodlari bo'lardi.

XX asrning dastlabki o'n yilligida o'quv fani mazmunini tanlash va talqin qilish masalalari ham hal qilina boshlandi. Fanda fiziologiya muvaffaqiyat bilan rivojlandi. Ekologiya ilmi yuzaga keldi. Metodist tabiatshunos olimlardan Valerian Viktorovich Polovsev (1862-1919) «o'rta maktabda o'quv fanining vazifalari to'g'risida»gi ma'ruzasida "Nima uchun tabiatni o'qitish kerak?" degan savol qo'ydi va uning tarbiyaviy ahamiyatini ko'rsatib berdi.

Metodikaning tarixiga oid tadqiqotlari professor B.E.Raykov olib bordi. Uning V.F.Zuyev, V.V.Polovsev, A.Y.Gerd, A.P.Pavlov, I.I.Polyanskiy faoliyati haqidagi monografiyasi, shu olimlarning tanlangan asarlari, "Tabiatning umumiy metodikasi" (1947), "Tabiatshunoslik maorifining n'llari va metodlari" (1960) nomli kitob va Darvingacha bo'lgan rus evolyutsionistlari to'g'risidagi bir qator asarlar chop etildi. Tabiat metodikasida so'nggi yillarda nazariy muammolarga biologik tushunchalarni rivojlantirish, o'qitish metodlarini aniqlash, o'quvchilarning idrok qilish qobiliyatini ish jarayonida tarbiyalash muammolari mansubdir.

Tushunchalarni rivojlantirish nazariyasining asoslanishi biologiya o'qitish metodikasida g'oyat katta voqea bo'ldi. Tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi maktab biologiya kurslaridagi o'quv materialining tanlanishi va joylashtirilishiga ilmiy zamin yaratdi hamda ta'lim va tarbiya metodlarini qayta ko'rib chiqishga ta'sir ko'rsatdi.

Tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi ikkinchi muammoni, ya'ni metodlarning mazmunga mos kelishi masalasini hal qiladigan o'ziga xos kalit vazifasini bajardi. Bu muammo bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar metodlarini bilimlar manbaiga, o'qituvchi va o'quvchilarning faoliyatiga qarab birlikda belgilashga olib keldi.

Ko'p sonli metodlarning uchta: og'zaki, ko'rgazmali va amaliy metodlar guruhlariga birlashtirilishi ularning mazmuniga moslashtirish, o'quvchilarning o'quv faoliyatini rejali ravishda faollashtirib borish imkoniyatini berdi.

O'tgan asr tabiatshunos, biolog olimlari o'z qarashlari bilan fayoning rivojlanishiga salmoqli hissa qo'shdi. Biologiya fani rivojlanishining uch asosiy elementi mazmuni, metodlari va tarbiya, keyingi yillarda tushunchalarning, metodlarning va tarbiyaning birlikda rivojlanish qonuniyatlari aniqlandi.

Yuqorida faoliyati keltirilgan biolog, tabiatshunos olimlarning fanda qilgan ilmiy-nazariy, amaliy ishlari va bu fanning rivojlanishi, darsliklarning maktab o'quvchilari uchun mo'ljallanganligi maxsus tabiatshunoslikning rivojlanishiga ham ta'sir etdi.

Nuqsonli bolalarga ta'lim-tarbiya berish oktabr to'ntarishidan keyin rivojlandi. 1920-yillarda bir qancha syezd, konferensiyalarda anormal bolalarni himoya qilish va ularga ta'lim-tarbiya berish haqidagi nizomlar ishlab chiqildi. Moskvada birinchi marta 1929- yil Defektologiya ilmiy-tadqiqot instituti tashkil etildi. Ruhiy- jismoniy kamchilikka ega bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish va ularni mehnat qilishga taynrlash bo'yicha dastur va ta'lim sinovlari olib tarbiyalash instituti ochilib, 1925-yilda bu institut Moskva davlat universiteti pedagogika kullyotining defektologiya bo'limiga aylantirildi. Bo'lajak oligofrenopedagog zaif ko'ruvchi bolalar maxsus maktab o'qituvchilariga tabiatshunoslik maxsus metodikasi o'qitiladi. Bunda yordamchi maktablarning boshlang'ich sinflarida jonli va jonsiz tabiat haqida sodda ma'lumotlar berilar edi.

Zaif ko'ruvchi bolalar maxsus maktabida boshqa fanlar rivojlanishi bilan tabiatshunoslik fani ham rivojlana bordi. Bu fan orqali zaif ko'ruvchi o'quvchilarni mustaqil mehnatga o'rgatish, ya'ni botanika darslari orqali o'simliklarni parvarish qilish, qishloq xo'jaligida sabzavot, mevalarni yig'ishda kattalarga nrdam berish orqali amalga oshirildi, zoologiya darslarida hayvonlarga bo'lgan munosabatlar shakllantirildi, "Odam va uning tuzilishi" fanini o'qitish orqali o'z organizmining tuzilishi, sog'liqni saqlashdagi omillar haqida tushunchalarga ega bo'lishi uchun nrdamchi maktab o'qituvchilari o'quvchilar bilan tarbiyaviy ishlar olib bordi.

Tabiatshunos olimlar K.P.Yagodovskiy va Y.A.Isayenko 1946-yilda yordamchi maktablar uchun tabiatshunoslik metodikasi kitobini nashr qildi. Olimlar yordamchi maktabda tabiatshunoslikni o'qitishda, ularning jismoniy-ruhiy kamchiliklarini hisobga olgan holda, tabiat haqida elementar bilimlar berishda oddiydan murakkabga qarab ta'lim berish va albatta har bir hodisa va jarayonni ifodalashda ko'rgazmalilikning roli, o'qitish metodlaridan o'qituvchilar to'g'ri foydalanishi kerakligini uqtirdi.

1957-yilda Y.A.Yakushev va Y.Yakushevaning "Zaif ko'ruvchi bolalar qishloq xo'jalik ta'limini tashkil etish" kitobi va N.M.Verzilin, V.M.Korsunskayaning "Biologiya o'qitishning umumiy metodikasi" asari talabalar uchun darslik sifatida nashr qilindi.

Har qanday fan bo'yicha ta'lim beruvchi o'qituvchi o'z fanining ustasi, chuqur bilimlarga ega, ayniqsa, hozirgi zamon texnologiyasi asosida didaktik

o'yinlar orqali ta'lim-tarbiya bersagina, talabalar, o'quvchilarning o'z faniga nisbatan qiziqishini orttiradi.

Zaif ko'ruvchi o'quvchilarga tabiatshunoslik fanidan beriladigan ta'lim o'ziga xos xususiyatlarga egadir. Bizga ma'lumki, yordamchi maktab turli xil kontingentga ega bo'lgan o'quvchilardan tashkil topadi. Bunday o'quvchilarga ta'lim-tarbiya beradigan har bir fan o'qituvchisi ularning darsni tushunish qobiliyati, nutqi, idrok qilish iqtidori, tafakkuri qay darajada rivojlanganligini oldindan bilishi va shunga asosan darsga taynrlanib o'quvchilarning xususiyatlariga qarab darsni yakka (individual) va guruhli (frontal) tushuntirishi kerak. Tabiatshunoslik fanidan beriladigan har bir mavzu zaif koruvchi o'quvchilarning ruhiy va jismoniy kamchiliklarini hisobga olgan holda tuzilgan. Tabiatshunoslik fanini zaif koruvchi o'quvchilarga o'qitish orqali ularning tabiatga bo'lgan munosabatlari boshlang'ich sinfdan to 10- sinfgacha rivojlanib mustahkamlanib boradi. Ular biologiya, zoologiya fanlaridan bilim oladi. O'qituvchi o'quvchilarga o'simliklarning xilma-xilligi, yovvoyi o'simliklar, madaniy o'simliklar, ularni parvarish qilish va ulardan foydalanish kabi tushunchalarni beradi. O'quvchilar uyda o'stiriladigan o'simliklarni tushunib, maktab hovlisida o'sadiganlarni ko'radi, ularni sinfdan tashqari mashg'ulotlarda parvarish qiladi. Ayrim o'simliklarni iste'molda qo'llash mumkinligi haqida ma'lumotga ega bo'ladi. O'simliklar duyonsi va hayvonot olami boblaridan ta'lim berishda aqli zaif o'quvchilarda maktab yer uchastkasida, fermalarda qoramollarga qarash, boqish, ulardan foydalanish; dalalarda poliz ekinlarini, bog'larda mevalarni terib olishga ko'nikma va malakalar hosil qilinadi. Zaif ko'ruvchi o'quvchilarga tabiatshunoslik darslarida ta'lim berish bilan ularni mehnatning eng oddiy turlariga, ayniqsa, ijtimoiy foydali mehnatga o'rgatish zaif ko'ruvchi bolalar maktabi oldida turgan eng asosiy vazifa hisoblanadi. Zaif ko'ruvchi o'quvchilarga on yillik bilim berishda, ayniqsa, tabiatshunoslik darslarining roli kattadir. Darsda olgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'quvchilar keyingi hayotlarida, albatta, qo'llay oladi.

Tabiatshunoslik o'qituvchisining har bir darsni ko'rgazmali materiallar asosida olib borishi o'quvchilarning idrok qilish, xotira, analiz, sintez qilish qobiliyatlarining rivojlanishiga, ko'rgazmali qurol o'quvchi ko'z o'ngida uzoq saqlanib qolishi keyingi mavzuni bog'lab o'rgatishda asos bo'ladi. Shunday qilib, tabiatshunoslik bo'yicha olingan bilim, ko'nikma, orttirilgan malakalar zaif ko'ruvchi o'quvchilarning hayotda o'z o'rinlarini topishiga zamin hozirlaydi.

Ta'lim tizimida islohotlar o'tkazish va pedagoglarni zamon talablariga javob beradigan qilib taynrlash masalalari, ularning xalqimizning, ajdodlarimizning tabiatga bo'lgan munosabatlari, ijod va buyondkorlik ishlarini, mutafakkirlarning ijodini yaxshi o'rganish va yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishda ularning xizmatlarini o'rganish eng dolzarb tarbiya vositasi hisoblanadi.

Zaif ko'ruvchi maktab o'quvchilarida tabiatshunoslik darslarida fazoning mazmuni va o'rganish metodlari bo'yicha milliy qadriyatlarini tarbiyalash, jonli va jonsiz tabiatni sevish, ardoqlashga o'rgatish muhim vazifa. Kelajak avlodlarning tafakkuri, duyongarashini milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida shakllantirib, ularning buyondkorlik faoliyatini oshirish mustaqillik poydevorini

mustahkamlashgan yordam beradigan vorislarni tarbiyalash lozim.

- Tabiat in'om etgan barcha narsalarni avaylash, ko'paytirish hissini tarbiyalash.

- Tabiatning paydo bo'lishi va o'zgarib turishini fan tilida tushuntirish.

- Tafakkurning mustaqilligi va bilimga qiziqishni rivojlantirish, busiz bilimning ongli bo'lishi hamda ishonch va duyongarashni shakllantirish mumkin emas.

- Yashab turgan o'lka, mahalla, maktab atrofidagi o'simliklarni, hayvonlarni, jonsiz tabiatni avaylab-asrashda tarbiyaviy ta'sir o'tkazish.

- Nazariya bilan amaliyotni birga olib borish, o'quvchini kasbga tayyorlash.

- O'quvchilarda mehnat madaniyati va ko'nikmasini kelajakda mustaqil ravishda qo'llay olish.

- Tabiat bilan munosabatda bo'lish ta'sirida go'zallikni his qila olish tuyg'usini, shunga bog'liq holda Vatanga muhabbatni uyg'otish ko'nikma va malakalarini tarbiyalash.

Tarbiya rejali ravishda, muayyan tizimda, bilish faoliyatiga bog'liq holda, o'quv materialining mazmuni va uning didaktik faoliyatlar bilan yo'naltirishiga, o'qitishning metod va shakllariga qarab amalga oshiriladi. Bunday tarbiyaga butun pedagogik faoliyatning maqsadga yo'nalganligi bilan erishiladi. O'qituvchi tabiatshunoslikni o'qitish jarayonida har tomonlama tarbiyaning imkoniyatlaridan foydalanishi mumkin. Bunda pedagogik hisobga olish va o'quvchilarning bilish faoliyatlarini hisobga olgan holda bilim va tarbiya oddiy usullarda, tushunarli qilib zaif koruvchi o'quvchilar ongiga yetkaziladi.

Ta'limga bog'langan holda, tarbiya g'oyat murakkab hamda o'quvchilarning bilish va o'zlashtirish faoliyatlarini nazarda tutib ish ko'rishni talab etadi. U faqat, ozmi-ko'pmi, tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan o'quv materialining mazmuni bo'yicha o'quvchilarga axborot berishdan iborat bo'lishi mumkin emas. Tarbiya tarbiyaviy xarakterdagi bilimni esda qoldirishdangina emas, balki bilimlarni ishonchga aylantirishdan ham iboratdir. Bu ishonch oqibatida tizimni, duyongarashni shakllantirish kerak. Bunday tarbiya, ishonch o'quvchilarning odamlarni o'rab olgan duyonga bo'lgan munosabatida odatlarida, ish qilishida, xulq – atvorida namoyon bo'ladi.

Tarbiya darslarida chegaralangan tarzda olib boriladi, haqiqatda esa tarbiya faqat darslarda emas balki o'quvchilar bilan reja asosida olib boriladigan o'quv ishlarining barcha shakllarida (ekskursiyalarda, darsdan va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda) muntazam davom ettirilishi lozim.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati.

1. D.I. Mustafaqulova. Developing of sustematic thinking of students in biology courses. 2020-11-09.

2. D.I. Mustafaqulova. Darslarda muammoli o'qitish texnologiyasi. Ta'lim texnologiyalari. 2016. Toshkent 91-95 bet.

3. D.I. Mustafaqulova. Махсус мактабларда экологик таълим-тарбияни ташкил этиш ва амалга ошириш принциплари. Ислом Каримов асарларида мамлакатимиз ёшлари ҳаётий позициясини

шакллантириш ва таълим – тарбия масалалари. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. 2017 йил 26 май.

4. Mustafaqulova, D. (2022). MAXSUS MAKTABDA TABIATSHUNOSLIK O'QITISH DASTURINING MAZMUNI: GEOGRAFIYA FANI MISOLIDA. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5483>

5. Mustafaqulova, D. (2022). ZAIF KO'RUVCHILAR NUTQ VA TAFAKKURINING PSIXOLOGIK RIVOJLANISHI XUSUSIYATLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5484>